



## Силабус освітнього компонента

Програма навчальної дисципліни



# «Етномовні процеси в Україні»

*Шифр та назва спеціальності*

281 – Публічне управління та адміністрування

*Інститут*

ІНІ Соціально-гуманітарних технологій

*Освітня програма*

Адміністративний менеджмент і

*Кафедра*

Українознавства, культурології та історії науки

*Рівень освіти*

Магістр

*Тип дисципліни*

Загальна підготовка, вибіркова

*Семестр*

3

*Мова викладання*

Українська, англійська

## Викладачі, розробники



### Скляр Володимир Миколайович

[volodymyr.skliar@khp.edu.ua](mailto:volodymyr.skliar@khp.edu.ua)

Професор кафедри українознавства, культурології та історії науки, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу "Український етнологічний центр" Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

*Наукові інтереси: українознавство, етнологія, історія науки, етномовні процеси в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., історія вищої школи*  
*Кількість публікацій: Понад 170 наукових публікацій, в т. ч. 4 індивідуальні монографії.*

*[Детальніше про викладача на сайті кафедри](https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/vikladachi)*

*<https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/vikladachi>*



### Викладач

#### Маліков Василь Володимирович

[vasyl.malikov@khp.edu.ua](mailto:vasyl.malikov@khp.edu.ua)

кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки

*Наукові інтереси: етнологія, українознавство, історія та культура України, звичаєве право, гендерні та ЛГБТІ студії*  
*Дисципліни, що викладаються: Історія та культура України*  
*Кількість публікацій: більше 60.*

*[Детальніше про викладача на сайті кафедри](https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/vikladachi)*

*<https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/vikladachi>*

## Загальна інформація

### Анотація

Метою викладання навчальної дисципліни «Етномовні процеси в Україні другої половини ХХ – на початку ХХІ ст.»- є формування у студентів поглиблених знань з історії етномовних процесів в Україні в діахронному вимірі та встановленні етномовної структури населення, з урахуванням її територіальних особливостей, опираючись на досягнення сучасної української соціогуманітаристики та залучення широкого кола джерел, насамперед статистичні матеріали переписів населення.

### Мета та цілі дисципліни

Сформувані у студентів: 1. Здатність виявляти та опрацьовувати історичні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти та узагальнювати отриману інформацію; 2. Здатність здійснювати історико-етнологічні дослідження, в тому використовуючи методологічний інструментарій історії, етнології та інших гуманітарних наук, застосовуючи новітні інформаційно-комунікативні технології та інформаційні бази даних; 3. Вміння створювати наукові тексти не лише українською, але й однією з іноземних мов з використанням термінів, які використовуються в фаховому середовищі; 4. Здатність брати участь у дискусії з історико-етнологічної наукової проблематики, у різних формах наукової комунікації; 5. Здатність відрізнити специфіку у підходах до вирішення проблем в галузі історії та етнології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історико-етнологічної науки; 6. Здатність застосовувати поглиблені знання з історії та етнології при розробці (відповідно до конкретних вимог) наукових проектів прикладної спрямованості, а також при вирішенні окремих практичних проблем; 7. Здатність в межах обраної спеціалізації здійснювати інноваційні дослідження, які спрямовані на вирішення фундаментальних наукових проблем, вміння готувати результати історико-етнологічних наукових досліджень до оприлюднення у фаховому середовищі.

### Формат занять

Лекції, семінари, самостійна робота, консультації. Підсумковий контроль – залік.

### Компетентності

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК04. Здатність удосконалювати й розвивати професійний, інтелектуальний і культурний рівні.

СК01. Здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти

СК04. Здатність визначати показники сталого розвитку на вищому, центральному, регіональному, місцевому та організаційному рівнях.

СК09. Здатність здійснювати наукову та дослідницьку діяльність у сфері публічного управління та адміністрування.

### Результати навчання

РН04. Використовувати сучасні статистичні методи, моделі, цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення для розв'язання складних задач публічного управління та адміністрування.

РН07. Уміти розробляти національні/регіональні програмні документи щодо розвитку публічного управління, використовуючи системний аналіз і комплексний підхід, а також методи командної роботи..

### Обсяг дисципліни

Загальний обсяг дисципліни 120 год. (4 кредити ECTS): денна форма: лекції – 32 год., семінарські заняття – 16 год., самостійна робота – 72 год.; заочна форма: лекції – 16 год., семінарські заняття – 8 год., самостійна робота – 96 год

### Передумови вивчення дисципліни (пререквізити)

Попередні дисципліни: історія та культура України, основи організації наукових досліджень.

## **Особливості дисципліни, методи та технології навчання**

Курс передбачає лекційні заняття, що відбуваються в інтерактивній формі із обговоренням матеріалу, презентації та дискусії на семінарських заняттях, написання есе, використання сучасних напрямів історичних досліджень у власних публікаціях студентів. Особливості дисципліни, методи та технології навчання

## **Програма навчальної дисципліни**

### **Теми лекційних занять**

**Тема 1. Теоретико-методологічні засади дослідження етномовних процесів в Україні. Україногенез (етногенез українського народу).**

Історико-етнологічна наука, її мета та функції. Етапи розвитку історико-етнологічних досліджень в Україні. Тематичне та інституційне наповнення сучасної української етнологічної науки. Джерела для дослідження етнодемографічних процесів в Україні. Переписи населення. Поняттєво-термінологічний апарат історико-етнологічних досліджень. Етнологія.

Етнодемографія. Соціолінгвістика.

**Тема 2. Україногенез (етногенез українського народу).**

Поняття етногенезу та його складові: антропогенез, культурогенез, глотогенез. Форми етнічної взаємодії, асиміляційні процеси. Україногенез на тлі етногенезу інших європейських етносів. Формування українського етносу (русів) в добу раннього Середньовіччя. Склавіни та анти. Київська Русь. Зміни етнічного складу: Русь та Україна

**Тема 3. Етнодемографічні процеси в Україні у ХХ ст.**

Демографічні втрати України внаслідок Першої світової війни та поразки Української революції 1917–1921 рр. Демографічні втрати України від Голодомору 1921–1923 рр. Російський комуністичний та німецький нацистський тоталітарні режими: репресії за етнічними та соціальними ознаками: демографічні втрати України.

**Тема 4. Етномовні процеси в Україні першої половини ХХ ст. Голодомор 1932-1933 рр. – геноцид українського народу. Етномовні процеси в Україні 1959-1989 рр.**

Природний приріст чисельності населення України другої половини 20-х рр. та втрати від насильницької колективізації та розкуркулення наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Зміни чисельності та етнічного складу населення України (у межах УСРР) за 1926–1937 рр. «Репресований» перепис населення 1937 року та фальшований перепис 1939 року.

**Тема 5. Етномовні процеси в Україні 1959-1989 рр.**

Радянські переписи населення України 1959, 1970, 1979, 1989 рр. Зміни загальної чисельності населення України, її міського та сільського населення за трьома міжпереписними періодами. Українці та етнічні меншини.

**Тема 6. Демографічні процеси та етнічний склад населення сучасної України.**

Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Розгортання депопуляції та посилення міграційних процесів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

**Тема 7. Українці: чисельність та територіальне розміщення в Україні на початку ХХІ ст.**

Чисельність та територіальне розміщення українців наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Мовна структура українців у сучасній Україні як наслідок інерційних впливів етномовних процесів доби бездержавності. Повернення кримських татар на історичну Батьківщину наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Анексія Криму Російською Федерацією 2014 року.

**Тема 8. Населення українського прикордоння на початку ХХІ століття: етномовний вимір.**

Етнічні межі та історія формування державного кордону України. Адміністративно-територіальний устрій українського прикордоння. Вплив міграційних та асиміляційних процесів на етномовну структуру населення міст та районів прикордонних областей.

**Тема 9. Харків та Харківська область: етномовний склад населення на початку ХХІ ст.**

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області та особливості територіального розміщення населення на її теренах на початку ХХІ ст. Чисельність та етномовний склад населення Харківської області, її міського та сільського населення. Чисельність та етномовний склад міста Харкова та населення Харківської області.

**Тема 10. Світове українство (українська діаспора.)**

Участь України в міграційних процесах в сучасному глобалізованому світі. Сучасна трудова міграція українців: причини, масштаби, напрями та наслідки. Новітні мігранти на теренах України

## **Теми практичних занять**

### **Семінар 1. Теоретико-методологічні засади дослідження етномовних процесів в Україні. Україногенез (етногенез українського народу).**

Історико-етнологічна наука, її мета та функції. Етапи розвитку історико-етнологічних досліджень в Україні. Тематичне та інституційне наповнення сучасної української етнологічної науки. Джерела для дослідження етнодемографічних процесів в Україні. Переписи населення. Поняттєво-термінологічний апарат історико-етнологічних досліджень. Етнологія. Етнодемографія. Соціолінгвістика.

### **Семінар 2. Україногенез (етногенез українського народу).**

Поняття етногенезу та його складові: антропогенез, культурогенез, глотогенез. Форми етнічної взаємодії, асиміляційні процеси. Україногенез на тлі етногенезу інших європейських етносів. Формування українського етносу (русів) в добу раннього Середньовіччя. Склавіни та анти. Київська Русь. Зміни етнічного складу: Русь та Україна

### **Семінар 3. Етнодемографічні процеси в Україні у ХХ ст.**

Демографічні втрати України внаслідок Першої світової війни та поразки Української революції 1917–1921 рр. Демографічні втрати України від Голодомору 1921–1923 рр. Російський комуністичний та німецький нацистський тоталітарні режими: репресії за етнічними та соціальними ознаками: демографічні втрати України.

### **Семінар 4. Етномовні процеси в Україні першої половини ХХ ст. Голодомор 1932-1933 рр. – геноцид українського народу. Етномовні процеси в Україні 1959-1989 рр.**

Природний приріст чисельності населення України другої половини 20-х рр. та втрати від насильницької колективізації та розкуркулення наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Зміни чисельності та етнічного складу населення України (у межах УСРР) за 1926–1937 рр. «Репресований» перепис населення 1937 року та фальшований перепис 1939 року.

### **Семінар 5. Етномовні процеси в Україні 1959-1989 рр.**

Радянські переписи населення України 1959, 1970, 1979, 1989 рр. Зміни загальної чисельності населення України, її міського та сільського населення за трьома міжпереписними періодами. Українці та етнічні меншини.

### **Семінар 6. Демографічні процеси та етнічний склад населення сучасної України.**

Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Розгортання депопуляції та посилення міграційних процесів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

### **Семінар 7. Українці: чисельність та територіальне розміщення в Україні ХХ – початку ХХІ ст.**

Мовна структура українців у сучасній Україні як наслідок інерційних впливів етномовних процесів доби бездержавності. Повернення кримських татар на історичну Батьківщину наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Анексія Криму Російською Федерацією 2014 року.

Участь України в міграційних процесах в сучасному глобалізованому світі. Сучасна трудова міграція українців: причини, масштаби, напрями та наслідки. Новітні мігранти на теренах України.

### **Семінар 8. Українські етнічні землі та світове українство. Харків та Харківська область: етномовний склад населення на початку ХХІ ст.**

Етнічні межі та історія формування державного кордону України. Адміністративно-територіальний устрій українського прикордоння. Вплив міграційних та асиміляційних процесів на етномовну структуру населення міст та районів прикордонних областей.

Участь України в міграційних процесах в сучасному глобалізованому світі. Сучасна трудова міграція українців: причини, масштаби, напрями та наслідки. Новітні мігранти на теренах України.

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області та особливості територіального розміщення населення на її теренах на початку ХХІ ст. Чисельність та етномовний склад населення Харківської області, її міського та сільського населення. Чисельність та етномовний склад міста Харкова та населення Харківської області.

## **Теми лабораторних робіт**

Не передбачені



## Самостійна робота

Самостійна робота включає опрацювання лекційного матеріалу, та самостійне вивчення тем та питань, які не викладаються на лекційних заняттях.

Самостійна робота передбачає виконання індивідуального завдання у вигляді реферату, тема якого вільно обирається з числа тем, які пропонуються. Студенти здійснюють бібліографічний пошук, складають план реферату або ставять питання, на які треба отримати аргументовану відповідь, опанувавши джерела за темою. Реферат повинен мати таку структуру: титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину (2–3 розділи), висновки та список джерел і літератури. У вступі обґрунтовується актуальність теми, вказується об'єкт, предмет, хронологічні й територіальні межі дослідження, мета і завдання роботи. Обов'язкова частина вступу – короткий аналіз використаної під час написання реферату наукової літератури. Основна частина складається з розділів, кожен з яких має свою назву й відповідну нумерацію. Розділи мають бути розташовані у логічній послідовності. У висновку потрібно сформулювати основні результати дослідження. Список літератури необхідно скласти відповідно до правил оформлення бібліографії. Загальний обсяг реферату складає 10-14 надрукованих шрифтом Times New Roman (розмір кегля – 14; міжрядковий інтервал – 1,5; поля – 2,5). Мова виконання реферату — українська. Слід уникати довгих речень, багатослів'я, повторів, аналізу несуттєвих фактів. Потрібно перевірити текст на наявність граматичних, стилістичних чи інших помилок. Захист реферату можливий лише після перевірки викладачем тексту роботи. Захист реферату може супроводжуватися презентацією. Обсяг презентації – до 10 слайдів, основний зміст презентації доповідається у вільній формі на семінарському занятті.

1. Історичний шлях української соціогуманітаристики в дослідженні етномовних процесів в Україні.
2. Переписи населення 1926, 1937, 1959, 1970, 1979, 1989 та 2001 рр. як джерела вивчення етномовних процесів в Україні.
3. Український етногенез на тлі етногенезу європейських етносів.
4. Етнічна складова демографічних втрат населення України у ХХ ст.
5. Чисельність та етнічний склад населення України за переписом населення 1926 року.
6. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу.
7. Перепис населення України 1937 року.
8. Сталінські депортації населення України 30-х – 40-х рр. ХХ ст. та їхній вплив на зміни етнічного складу населення України.
9. Зміни чисельності та етнічного складу населення України в часи Другої світової війни та перше повоєнне десятиліття.
10. Зміни загальної чисельності населення України, її міського та сільського населення за 1959 – 1989 рр.
11. Територіальні та поселенські відмінності етномовного складу населення України (1959 – 1989 рр.).
12. Зміни загальної чисельності населення України, її міського та сільського населення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
13. Вплив депопуляційних та міграційних процесів на зміни чисельності населення України наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
14. Українці: динаміка чисельності другої половини ХХ – початку ХХІ ст.
15. Трагічна доля кримських татар у ХІХ та ХХ ст.
16. Етнічні меншини в Україні: динаміка чисельності другої половини ХХ – початку ХХІ ст.
17. Етнічний склад населення українського прикордоння на початку ХХІ ст.
18. Етномовний склад населення Харкова та Харківської області на початку ХХІ ст.
19. Українська діаспора (західна та східна): історія та сучасний стан. Втрачені українські етнічні землі.
20. Чисельність та етнічний склад тимчасово окупованих українських територій (Крим та частина Донецької та Луганської областей).

## Література та навчальні матеріали

Основна

1. Балущок В.Г. Етногенез українців: до історії вивчення, питання методології // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. - 2019. - Вип. 5. - С. 239-255.  
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Balushok\\_Vasyl/Etnohenez\\_ukraintsiv\\_do\\_istorii\\_vyvchennia\\_pytannia\\_metodolohii.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Balushok_Vasyl/Etnohenez_ukraintsiv_do_istorii_vyvchennia_pytannia_metodolohii.pdf)
2. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 5. Поховально-поминальні звичаї та обряди / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. 464 с.  
<https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2020/pohov.pdf>
3. Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціо-нормативні практики / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2019. – 676 с. : іл.  
<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2019/up.pdf>
4. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 2. Родина та культура сімейного співжиття / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2018. – 460 с. : іл.  
<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2018/sim.pdf>
5. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. 944 с. : іл.  
<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2020/jytlo.pdf>
6. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2018. – 640 с. : іл.  
<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/spadshchyna/2018/odyag.pdf>
7. Масенко Л.Т. Суржик: між мовою та язиком. К.: Вид. дім «КМА», 2019. 202 с.  
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3b5b0276-8c5b-4e16-a5a7-db3624f9004b/content>
8. Скляр В. М. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення : [монографія] / В. М. Скляр. – Київ : Просвіта, 2008. – 392 с.  
<https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/25444>
9. Скляр В.М. Етномовний склад населення Харківської області: за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Харків: «Тім Пабліш Груп», 2019. 642 с.  
<https://repository.kpi.kharkov.ua/items/70db9c9e-bd7b-4d79-a63a-4589704364b5>
10. Скляр В. М. Етномовні процеси в українському просторі: 1989-2001 рр. : монографія / В. М. Скляр; Київський нац. ун-т. – Харків : ЕКСЛЮЗИВ, 2009. – 545 с.  
<https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/21313>
11. Скляр, В. М. Міграційні процеси в Харківській області в умовах російської агресії та їхній вплив на демографічну ситуацію / В. Скляр // Народна творчість та етнологія. – 2023. – № 2 (398). – С. 14–22. <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2023/2/publications/14.pdf>

#### Додаткова

1. Верменич Я.В. Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку / відп. ред. В.А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 2023. 338 с.  
<http://resource.history.org.ua/item/0017591>
2. ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ ЄВТУХ : біобібліографічний покажчик / М-во освіти і науки України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, наук. ред. Л. В. Савенкова, упорядник Н. І. Тарасова. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – 99 с.  
<http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2019/txt/g5/2008.pdf>
3. Дністрянський М.С. Етнографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.  
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Dnistrianskyi\\_yroSlav/Etnoheohrafiia\\_Ukrainy.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Dnistrianskyi_yroSlav/Etnoheohrafiia_Ukrainy.pdf)
4. Лозинський Р. М. Географія мов в Україні: Навчальний посібник. – Львів: Видавництво «ЛІГА Львів», 2012. – 146 с.  
[https://www.researchgate.net/profile/Roman-Lozynskyy/publication/350616884\\_Geografia\\_mov\\_v\\_Ukrain](https://www.researchgate.net/profile/Roman-Lozynskyy/publication/350616884_Geografia_mov_v_Ukrain)

[i The geography of languages in Ukraine/links/60697675a6fdccad3f6e4bbc/Geografia-mov-v-Ukraini-The-geography-of-languages-in-Ukraine.pdf](https://www.geographyoflanguages.com/links/60697675a6fdccad3f6e4bbc/Geografia-mov-v-Ukraini-The-geography-of-languages-in-Ukraine.pdf)

5. Марочко В.П. Енциклопедія Голодомору 1932 - 1933 рр. в Україні. Дрогобич: Коло, 2018. 576 с.  
<http://resource.history.org.ua/item/0014295>

6. Населення України. Демографічні тенденції в Україні 2002 - 2019 рр. / За заг. ред. О.М. Гладуна. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2019. 174 с.  
<https://idss.org.ua/arhiv/population.pdf>

7. Чорний, Сергій Миколайович. Національний склад населення України в ХХ сторіччі : довідник / Сергій Чорний. – Київ: ДНВП "Картографія", 2001. – 85 с.  
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004364>

## Система оцінювання

### Критерії оцінювання успішності студента та розподіл балів

100% підсумкове оцінювання у вигляді: робота на семінарах: 40% семестрової оцінки; самостійна робота: 40% семестрової оцінки; залік: 20% семестрової оцінки.

### Шкала оцінювання

Сума балів	Національна оцінка	ECTS
90–100	Відмінно	A
82–89	Добре	B
75–81	Добре	C
64–74	Задовільно	D
60–63	Задовільно	E
35–59	Незадовільно (потрібне додаткове вивчення)	FX
1–34	Незадовільно (потрібне повторне вивчення)	F

## Норми академічної етики і політика курсу

Студент повинен дотримуватися «Кодексу етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ «ХПІ»: виявляти дисциплінованість, вихованість, доброзичливість, чесність, відповідальність. Конфліктні ситуації повинні відкрито обговорюватися в навчальних групах з викладачем, а при неможливості вирішення конфлікту – доводитися до відома співробітників дирекції інституту. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності НТУ «ХПІ» розміщено на сайті: <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/nv/akademichna-dobrochesnist/>

## Погодження

Силабус погоджено

Дата погодження, підпис  
18.06.2024 р.

Завідувач кафедри  
Олена ТВЕРИТНИКОВА

Дата погодження, підпис  
28.06.2024

Гарант ОП  
Віталій КРУГЛОВ

